

УДК: 159.922.7

М. І. Томчук, С. М. Томчук

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ НА ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ – ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглядаються особливості деструктивного впливу інформаційних засобів на емоційно-почуттєву сферу особистості дитини. Описуються відмінності у прояві різних негативних психічних станів особистості від дошкільного до пізнього юнацького віку.

Ключові слова: особистість, емоції, віковий онтогенез, інформаційні засоби, деструктивний вплив

Постановка проблеми. Динамічні зміни в соціально-економічному житті українського суспільства, входження України в європейську спільноту вимагають суттєвого покращення інформаційної культури її громадян, активних, прогнозованих змін у використанні сучасних інформаційних засобів в закладах освіти, у формуванні інформаційної компетентності особистості, яка має свої психофізіологічні особливості на кожному етапі вікового онтогенезу. У кожному віковому періоді, з врахуванням їх провідної діяльності та психологічних новоутворень, закладені певні потенційні можливості для розвитку всіх сфер особистості, в тому числі й через сучасні інформаційні системи. Поряд з цим, як свідчить практика, інформаційні засоби, які доступні для користування дітьми та молоддю можуть за певних обставин наносити й шкоду здоров'ю та особистісному розвитку і перш за все емоційно-почуттєвій сфері.

Поряд з позитивним впливом інформаційних засобів (телебачення, комп'ютерних технологій, медіа тощо) на формування особистості, а саме на розвиток її когнітивної сфери, психічних пізнавальних процесів, формування світоглядних позицій, як виявлено нами, вони можуть одночасно викликати у певних випадках й деструктивні психологічні, психофізіологічні зміни, формувати у дітей цілу низку залежностей, порушень у психоемоційній сфері. Це залежить не лише від тривалості спілкування з такими засобами, але й від змісту, емоційності матеріалу, готовності особистості того чи іншого віку до адекватного реагування на них. В залежності від віку особистості ці зміни можуть мати різний характер і неоднаково позначатися на її психічному та фізичному, фізіологічному здоров'ї.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблем впливу інформаційних засобів на особистість присвячена ціла низка наукових праць вчених. Зокрема, вплив телебачення на дитину досліджували У. В. Варнава, Р. В. Павелків, Т. О. Піроженко та інші, на інтелектуальні можливості особистості – У. Р. Ешбі, М. К. Кременчуцька, О. К. Тихоміров та ін., на емоційно-вольову стійкість особистості – В. О. Бодров, В. Я. Орлов, А. Б. Леонова, О. П. Саннікова, О. Я. Чебикін та ін., на функції зору, опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи – Ю. Г. Григор'єв, Є. Д. Грязєва, Г. Г. Демірчоґлян та ін. Разом з тим поза увагою науковців залишились питання негативного впливу інформаційних засобів на розвиток особистості у дошкільному – юнацькому віці.

Саме тому актуальною науково-практичною проблемою на сьогодні є дослідження особливостей деструктивного впливу вище зазначених засобів на емоційно-почуттєву сферу особистості та пошук оптимальних умов для її повноцінного розвитку у процесі використання сучасних інформаційних засобів в закладах освіти.

У зв'язку з цим нами було поставлено **завдання дослідження** провести пілотажне вивчення особливостей впливу медіа-, комп'ютерних засобів на розвиток емоційно-почуттєвої сфери особистості від дошкільного до юнацького віку. Для дослідження було використано **комплекс психологічних методів:** спостереження, аналіз особливостей взаємодії особистості з вище зазначеними засобами, усного, письмового опитування (бесіди, анкетування), тестування (проективні методики, "Опитувальник копінг-стратегій для дітей шкільного віку" І. М. Нікольської, Р. М. Грановської, тест диференційованої самооцінки функціонального стану В. А. Доскіна, Н. А. Лаврентьєва, модифікована шкала Т. Дембо – С. Л. Рубінштейна, Фрайбургський багатофакторний особистісний опитувальник (FPI), форма "В" в адаптації А. О. Крилова, методика діагностики емоційної зрілості О. Я. Чебикіна, І. Г. Павлової) та інші.

Дослідження проведено в дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх школах, вищих навчальних закладах м. Вінниці та Вінницької області. Загальна вибірка респондентів склала 986 осіб.

Узагальнені результати дослідження. Як засвідчило проведене нами дослідження, взаємодія з інформаційними засобами понад рекомендований для кожного віку гігієністами, психологами час призводить до фізичних та фізіологічних порушень та індивідуальних змін: до появи втоми, порушень циркуляції крові, хвороб очей (синдром "сухого ока"), розладів у нервовій системі, головних болів, розвитку сколіозів тощо. Ще більш відчутнішим виявився негативний вплив сучасних інформаційних технологій на психоемоційний розвиток особистості в онтогенезі.

Виявлено, що у залежності від змісту, тривалості перегляду телепередач, роботи на комп'ютері, від індивідуально-типологічних особливостей особистості, її віку у дітей та учнівської і студентської молоді проявляються різного роду деструктивні емоційні стани, які негативно впливають на їх подальший особистісний розвиток.

Надмірна взаємодія з інформаційними засобами неоднозначно впливає на стабільність розвитку особистості. Насамперед, як засвідчили результати наших досліджень,

джен, всі вони різною мірою призводять до появи порушень в розвитку емоційно-почуттєвої сфери. Так, наприклад, встановлено, що у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (5 – 8 років), які безконтрольно дивляться телепередачі проявляються: поганий настрій після тривалого перегляду телепередач (25% дошкільників, 32% молодших школярів), висока імпульсивність та нездатність контролювати свої емоційні реакції та поведінку (26% – дошкільники, 36% – молодші школярі), підвищена агресивність (відповідно 30% та 40%), конфліктність (45% – дошкільники, 54% – молодші школярі). Такі особливості зумовлені особливою чутливістю психіки дітей до впливу інформації, яка за своїм змістом та емоційною вразливістю має деструктивний психогенний характер: теленовини, кримінальні факти, фільми (мультфільми) зі сценами насильства, жорстокості, трагедій тощо. Психотравматизацію дітей здійснюють передачі про бойові дії військових в зоні антитерористичної операції, факти кримінальної хроніки, емоційне їх обговорення батьками, близькими людьми тощо.

Особливо шкідливий вплив має подібна інформація на дітей дошкільного віку. Враховуючи, що психологічним новоутворенням цього віку є моральна самооцінка та засвоєння еталонів соціальної поведінки, треба констатувати, що окремі мультиплікаційні фільми, телефільми, теленовини, які демонструють сцени насильства, жорстокості, у дітей починають викликати деструктивні емоційні прояви, стани тривоги, страху, фобії, закладаються негативні психологічні настанови, "еталони" поведінки. На цьому наголошують й інші дослідники [1]. Саме вони дуже швидко засвоюються, переносяться дітьми у дитячий колектив і призводять інколи до перших проявів девіантної поведінки у старшому дошкільному віці.

У молодшому шкільному віці провідною діяльністю стає учіння, а особистісними новоутвореннями (за Д. Б. Ельконіним) є рефлексія, довільність психічних функцій та внутрішній план дій. Впровадження, починаючи з другого класу, курсу "Сходинки до інформатики", використання у початковій школі комп'ютерів, при неналежній організації контролю з боку вчителів, батьків за процесом учіння дітей, окрім позитивних моментів, може також мати, як засвідчили спостереження, й негативні наслідки впливу на психічний розвиток особистості. З одного боку комп'ютер розширює пізнавальні можливості, обізнаність учнів, посилює їх пізнавальну мотивацію, а з іншого – може призвести до заміни учнями вкрай важливих інтелектуальних операцій, дій в умі, наприклад на уроках математики, на прагматичне використання з цією метою можливостей комп'ютера. При позитивному підкріпленні такої практики з боку авторитетних дорослих, вона стає стереотипною і у подальшому може негативно позначитися на особистісному розвитку дитини, зокрема на розвитку її когнітивної, інтелектуальної сфери. Потребує більш глибокого обґрунтування за участю вікових, педагогічних психологів, психофізіологів, зміст та технології впровадження комп'ютерного навчання у початковій школі, виключення ситуацій переважань учнів, надмірних захоплень їх комп'ютерними іграми та розвитку при цьому

теле- та комп'ютерних аддикцій. Вони характерні, за нашими дослідженнями, для 42% учнів цього віку.

Більш складні проблеми виникають із впливом сучасних інформаційних засобів на учнів підліткового віку. На загальну підвищену тривожність, що викликана обумовлена особливостями їх пубертатного дозрівання, накладається ще й негативний вплив інформаційного середовища.

Провідною діяльністю підлітка є спілкування у системі суспільно-значущої діяльності, а центральним новоутворенням віку – прагнення до дорослості, пошук засобів її реалізації. Сьогодні суттєво звузилась для підлітків, старшокласників система доступних, безкоштовних соціальних інститутів, заходів (клубів за інтересами, спортивних секцій, громадських об'єднань тощо), в яких учні, особливо середніх класів могли б зреалізуватись як дорослі. Саме тому живе, безпосереднє спілкування з ровесниками переходить у частини з них у спілкування в соціальних мережах, у віртуальному просторі, що формує у них потребу, звичку до перебування в сфері ілюзій, певну дереалізацію, вихід з реальної дійсності. Тривале спілкування з комп'ютером розвиває у багатьох з них відповідну залежність, призводить до завчасної автономізації особистості, конфлікту зі старшими, зниження успішності та сповільнення темпу потенційно можливого у даному віці високого рівня психічного розвитку особистості. У зв'язку з цим, як засвідчили результати наших досліджень, після тривалої роботи з комп'ютером, особливо із змістом емоційно-інформаційного, ігрового характеру, у них підвищується агресивність, дратівливість (виявлено у кожного третього підлітка), знижується здатність до саморегуляції (про це заявило 75% учнів середніх класів), відбуваються суттєві зміни у формуванні їх Я-концепції.

Прагнення до дорослості схиляє підлітків до пошуку ідеалу справжньої дорослої людини (жінки, чоловіка), який на їх думку має бути сильним, мужнім, тобто героїчним. При цьому на другий план у них відходять моральні особистісні якості їх ідеалу. А тому, маючи вільний доступ до телепередач, Інтернету, соціальних мереж, та враховуючи їх незначний життєвий досвід життєдіяльності, підлітки й знаходять для себе не завжди адекватні у моральному плані взірці для наслідування. Окремі з них похваляються у соціальних мережах матеріалами відеосюжетів власної деструктивної поведінки, або ж грубих взаємостосунків між ровесниками, своєю надмірністю, навіть жорстокістю. Причому таку поведінку у підлітковому віці частіше демонструють дівчата, ніж хлопці. Це пов'язано з випередженням дівчатами хлопців у своєму фізіологічному розвитку та неадекватністю соціальних умов для ствердження ними дорослості.

Для особистості юнацького віку (у дослідженні брали участь старшокласники та студенти молодших курсів ВНЗ) також характерні поряд з позитивними, так і деструктивні психічні зміни під впливом інформаційних комп'ютерних засобів.

Провідною діяльністю у цьому віці є навчально-професійна, психологічними новоутвореннями є професійні інтереси, світогляд, самосвідомість. Саме тому важливою потребою у цьому віці є пошук молодими людьми свого місця в життєвому, професійному просторі.

рі, а також відповідей на численні проблеми життєдіяльності. Складна соціально-економічна ситуація розвитку українського суспільства призвела до суттєвого скорочення емоційного, неформального спілкування батьків з підлітками та старшокласниками. Саме тому відповіді на важливі і актуальні питання сьогодення, особистісні проблеми вони шукають не лише в спільноті ровесників, де вони себе почувають більш комфортно, ніж з дорослими, а й через засоби масової інформації, в тому числі через Інтернет, скайп тощо. Здебільшого така інформація є не завжди об'єктивною, вимагає переосмислення і моральної оцінки, допомоги більш досвідчених старших, людей, які мають достатній життєвий досвід. Нажаль, молодь, як правило, позбавлена такої допомоги та спілкування. А тому під впливом інформаційних засобів у частини старшокласників та студентів формуються неадекватні світогляд, мотивація до життя, деструктивні психологічні прояви [3].

Так, нами встановлено, що до чинників деструктивного впливу комп'ютерних засобів на психіку юнаків та юнок відносяться як індивідуально-психологічні їх особливості, так і змістова основа інформації та тривалість роботи з такими засобами. До індивідуально-психологічних особливостей відносяться тип ВНД, темпоральні властивості і вони, на нашу думку, потребують подальшого наукового вивчення. До соціальних чинників відносяться, перш за все, умови спілкування з інформаційною технікою. Виявлено, що усім юнакам та юнкам, які працюють з навчальною інформацією у комп'ютері, незалежно від тривалості роботи, притаманні досить висока саморегуляція, врівноваженість на відміну від тих, у яких домінує інформаційно-розважальний зміст діяльності. Найбільші негативні

зміни в емоційно-почуттєвій сфері виявлені у старшокласників та студентів, які використовують комп'ютер: 1) як засіб для розваг (ігрові, музичні програми тощо) і 2) у випадку коли така взаємодія триває 5 і більше годин. У таких юнаків та юнок підвищується стан депресії (за результатами тестування виявлений у 40%) та знижується саморегуляція і врівноваженість поведінки та діяльності (у 55%). Результати наших досліджень добре узгоджуються з даними, отриманими іншими авторами [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, важливим на сьогодні представляється пошук умов для зниження деструктивного впливу інформаційних засобів на розвиток емоційно-почуттєвої сфери особистості. З цією метою психологам, гігієністам варто виробити чіткі екологічно обґрунтовані критерії щодо роботи дітей того чи іншого віку з комп'ютерними засобами.

У подальшому, враховуючи вищезазначене, вкрай необхідна розробка та апробація для кожного віку конкретних психокорекційних програм з метою зниження деструктивного впливу інформаційних засобів на психіку осіб, що навчаються.

Психологам, спільно з батьками, вчителями, варто врахувати індивідуальні можливості кожної дитини, її сенситивність, чутливість до сприйняття емоційної інформації, рівень схильності до розвитку теле- та комп'ютерних адикцій тощо. Це дозволить створити кожному учню індивідуальну програму взаємодії з інформаційними засобами. Такий супровід дозволить зберегти і покращити психічне та фізичне здоров'я дітей та молоді сприятиме більш гармонійному їх особистісному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варнава У. В. Психологічні особливості розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку / Уляна Володимирівна Варнава / Дис. ... канд. психол. наук. – Одеса: ПУНПУ, 2013. – 205 с.
2. Кримова Н. О. Психологічний зміст комп'ютерної діяльності як чинник емоційної стабільності студентів / Наталія Олексіївна Кримова / Дис.

REFERENCES

1. Varnava, U. V. (2013). *Psikhologichni osoblyvosti rosvytku zakhysnykh mekhanizmv ditei doshkilnoho viku* [Psychological characteristics of the development of protective mechanisms of preschool children]. *Candidate's thesis*. Odesa: PUNPU [in Ukrainian].
2. Krymova, N. O. (2013). *Psikhologichnyi zmist kompiuternoї diialnosti yak chynnyk emotsiinoї stabilnosti studentiv* [The psychological content of computer activity as a factor of students' emotional stability]. *Candidate's thesis*. Odesa: PUNPU [in Ukrainian].

... канд. психол. наук. – Одеса: ПУНПУ, 2013. – 264 с.

3. Малкин В. М. Виртуальный субъект: обратная сторона глянца / Василий Максимович Малкин // Таврический вестник психиатрии. – 2008. – Вып. 12 (43). – С. 9–11.

... канд. психол. наук. – Одеса: ПУНПУ, 2013. – 264 с.

3. Malkin, V. M. (2008). *Virtuainuy subyekt: obratnaya storona glyantsa* [Virtual subject : the upside of glamour]. *Tavricheskiy vestnik psikhiatrii – Tavria Psychological newsletter*, 12 (43), 9–11 [in Russian].

М. И. Томчук, С. М. Томчук

ДЕСТРУКТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ СРЕДСТВ НА ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЧУВСТВЕННУЮ СФЕРУ ЛИЧНОСТИ В ДОШКОЛЬНОМ-ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье рассматриваются особенности деструктивного воздействия информационных средств на эмоционально-чувственную сферу личности ребенка. Описываются различия в проявлении различных негативных психических состояний личности от дошкольного до позднего юношеского возраста.

Ключевые слова: личность, эмоции, возрастной онтогенез, информационные средства, деструктивное влияние.

M. I. Tomchuk, S. M. Tomchuk

DISTRUCTIVE INFLUENCE OF MEDIA OVER EMOTIONAL AND SENSITIVE SPHERES OF A PERSON IN PRE-SCHOOL AGE AND YOUTH

The article deals with the peculiarities of destructive influence of media over emotional and sensitive sphere of a child's personality. The scientific analysis of the research on this issue is analysed: schools, approaches and conceptions, etc. are analysed. The system of approaches to research of changes in emotional and sensitive spheres of a personality is described. The experimental study involved 986 students of educational institutions of Vinnitsa and Vinnitsa region. In the process of the investigation some destructive emotional states of preschoolers, pupils of comprehensive schools and students of higher educational institutions caused by the influence of media were studied, such as temper, anxiety, aggressiveness, proneness to conflict, etc. Manifestation and development of certain states is associated with the emergence of age-specific psychological new formations of a personality and his/her leading activity. The individual and psychological peculiarities of a personality of a certain age which determine the changes in his/her destructive emotional states are analysed. The differences in manifestations of different negative mental states of a personality from preschool age to senior youth are described. The research allowed coming to the following conclusions. First of all, at present stage it is important to search for conditions for decreasing the destructive influence of media on the development of personality's emotional and sensitive sphere. For this purpose psychologists and hygienists should develop clear ecologically grounded criteria for determining children's work with computers. At a later stage it is necessary to develop and test certain psycho-corrective programs for different ages aimed at decreasing the destructive influence of media on schoolchildren's personalities. Psychologists together with parents and teachers should take into consideration children's capabilities, their sensitivity to perceive emotogenic information, the level of proneness to TV and computer addictions, etc. This kind of support will allow preserving and improving children and youth's mental and physical health, will contribute to their balanced development.

Keywords: personality, emotions, age-specific ontogenesis, media, destructive influence.

Подано до редакції 21.07.14
